

OBCHODNÍ DOSAH SKALICKÝCH KRAMÁŘSKÝCH TISKŮ NA MORAVĚ

Martin DROZDA

Abstract

A significant number of chapbooks from the Skalica printing house have been preserved in Moravian museums, which proves that these prints were often directed to the Moravian book market in the 19th century. The study seeks answers to the questions of how far the commercial reach of chapbooks from Skalica extended in Moravia and what representation these prints had in relation to the production of other printers. The problem is solved using the method of analysing the commercial reach of chapbooks, which was defined in the 1950s by researcher Josef Petřtyl. The essence of the method is the analysis of so-called blocks of chapbooks from various regions of Moravia. The results of the analysis showed that the commercial reach of Skalica chapbooks included most of the territory of Moravia, specifically eastern, central and northern Moravia. However, chapbooks from Skalica reached western Moravia only exceptionally. The largest representation of Skalica prints was found in eastern Moravia, i.e. near Skalica. Even in more distant areas, however, the representation of Skalica prints reached tens of percent. The above findings thus prove that the Moravian market represented an important outlet for the Skalica printing house.

Keywords: Skalica, chapbooks, broadside ballads, Moravia, book market

Abstrakt

V moravských muzeích se zachovalo značné množství kramářských tisků (jarmočné a pútové tlače) ze skalické tiskárny, což dokládá, že tyto tisky v 19. století často směřovaly na moravský knižní trh. Studie hledá odpověď na otázky, kam až na Moravě sahal obchodní dosah kramářských tisků ze Skalice a jaké zastoupení tyto tisky – vzhledem k produkci ostatních tiskáren – měly. Problém je řešen za pomoci metody analýzy obchodního dosahu kramářských tisků, kterou definoval v 50. letech 20. století badatel Josef Petřtyl. Podstatou metody je analýza tzv. špalíčků kramářských tisků z různých oblastí Moravy. Výsledky analýzy ukázaly, že obchodní dosah skalických kramářských tisků zahrnoval většinu území Moravy, konkrétně východní, střední a severní Moravu. Na západní Moravu se kramářské tisky ze Skalice dostávaly jen výjimečně. Největší zastoupení skalických tisků bylo zjištěno na východní Moravě, tedy v těsné blízkosti Skalice. I ve vzdálenějších oblastech ale dosahovalo zastoupení skalických tisků desítek procent. Uvedená zjištění tak dokládají, že moravský trh představoval pro skalickou tiskárnu významné odbytiště kramářských tisků.

Klíčová slova: Skalica, kramářské tisky, kramářské písně, Morava, knižní trh

Skalická tiskárna,¹ jejíž počátky spadající do druhé poloviny 17. století, produkovala množství různorodých tisků od nejrůznější náboženské produkce, přes knížky lidového čtení, různou zábavnou literaturu až po kalendáře, formuláře a další spotřební tiskoviny.² Důležitý segment její produkce tvořily také kramářské tisky, označované na Slovensku jako tzv. *jarmočné* a *pútové tlače*.³ Jednalo se o drobné tisky malého formátu, které obsahovaly píseň nebo modlitbu. Krátký text nedělal ani méně vzdělanému obyvatelstvu větší problémy při čtení a na titulní straně tyto tisky obsahovaly zpravidla i líbivou ilustraci, která zvyšovala jejich odbyt. Díky tomu, nízké ceně a taky zálibě ve zpěvu u tehdejšího obyvatelstva představovaly tyto tisky v 19. století jeden z nejrozšířenějších tisků na českém venkově vůbec.

Produkcí kramářských tisků ve Skalici můžeme doložit už z krátkého působení Václava Šulce⁴ nebo z doby, kdy tiskárnu ve druhé polovině 18. století vlastnil Josef Antonín Škarnicl. Do konce 18. století však skalická produkce pravděpodobně nebyla příliš rozsáhlá, neboť datovaných tisků z této doby je známo naprosté minimum a nedatované tisky, které je možné datovat do tohoto období, jsou spíše vzácné. Změna nastala někdy na přelomu 18. a 19. století, kdy došlo k útlumu do té doby rozsáhlé produkce kramářských tisků v olomoucké tiskárně, kterou taktéž vlastnila tiskařská rodina Škarniclů.⁵ Přibližně ve stejném období došlo k výraznému nárůstu produkce kramářských tisků ve Skalici, přičemž část vybavení olomoucké tiskárny, které se používalo k jejich výrobě, zejména tiskařské štočky, byla převezena z olomoucké tiskárny do Skalice.⁶ Od počátku 19. století je možné potom sledovat kontinuálně vysokou produkci skalických kramářských tisků, která doznívala až na začátku 20. století za tiskaře Jozefa Teslíka.

Ač by bylo možné předpokládat, že spádovou oblastí pro distribuci kramářských tisků skalické tiskárny bude slovenské prostředí, značná část produkce nakonec končila na Moravě. Na tuto skutečnost upozornilo už několik badatelů, zejména v souvislosti s výskytem relativně vysokého množství skalických kramářských tisků ve sbírkách moravských paměťových institucí.⁷ Na převážení kramářských tisků ze Skalice do Olo-

¹ Studie vznikla na základě institucionální podpory dlouhodobého koncepčního rozvoje výzkumné organizace poskytované Ministerstvem kultury.

² BREZINA, Peter. *350-ročná história kníhtlače v Skalici: Jezuiti, Škarniclovci, Teslíkovci, Západoslovenské tlačiarne Skalica*. Skalica: Západoslovenské tlačiarne Skalica, s.r.o, 2015; ŠPETKO, Jozef. *Dejiny Škarniclovskej kníhtlačiarne v Skalici*. Martin: Matica slovenská, 1958.

³ KLIMEKOVÁ, Agáta. *Jarmočné a pútové tlače škarniclovskej kníhtlačiarne*. In: *Kniha 2001 – 2002: Zborník o problémoch a dejinách knižnej kultúry*. Martin: SNK, 2002, s. 72–76. Množství skalických tisků dokládá také soupis: KLIMEKOVÁ Agáta, Janka ONDROUŠKOVÁ, Eva AUGUSTÍNOVÁ a Miroslava DOMOVÁ. *Bibliografia jarmočných a pútových tlačí 18. a 19. storočia z územia Slovenska*. Martin: Matica slovenská, 1996.

⁴ Moravská zemská knihovna v Brně, sign. VK-0000.994.

⁵ DROZDA, Martin. *Skalické kramářské tisky ve fondu Moravské zemské knihovny v Brně*. In: *Kniha 2023: Zborník o problémoch a dejinách knižnej kultúry. Výskum dejín knižnej kultúry na Slovensku a v stredoeurópskom priestore*. Martin: SNK, 2023, s. 262–263.

⁶ ŠEFCÁKOVÁ, Eva. *Drevené štočky: Zbierka Historického múzea Slovenského národného múzea v Bratislave*. Bratislava: Slovenské Národné múzeum v Bratislave, 1998, s. 17.

⁷ HOLUBOVÁ, Markéta. *Katalog kramářských tisků brněnského pracoviště Etnologického ústavu AV ČR*. Praha: Etnologický ústav Akademie věd České republiky, v. v. i., 2021, s. 27; FABIÁNOVÁ, Jiřina. *Písničky veselé i truchlivé na světlo světa vydané. Malé povídky o kramářských tiscích uložených v Muzeu Valašské Meziříčí*. Valašské Meziříčí: Muzeum regionu Valašsko ve Vsetíně a Muzejní společnost

mouce, kde se měly tyto tisky prodávat v knihkupectví, které patřilo členům další rodinné větve Škarniců, upozornil nedávno Peter Brezina.⁸ Skutečnost, že na Moravě končila značná část skalické produkce kramářských tisků tedy netřeba zpochybňovat. Dosud však nebylo zhodnoceno, kam až na Moravě sahal obchodní dosah skalických kramářských tisků a jak významné bylo v 19. století postavení skalických tisků na moravském trhu s kramářskými tisky. Na tyto dvě základní otázky si klade za cíl odpovědět následující studie.

Metoda analýzy obchodního dosahu

Metodu výzkumu obchodního dosahu kramářských tisků v minulosti definoval chrudimský badatel Josef Petrtyl (1914 – 1970), který ji následně aplikoval v analýze kramářských tisků z chrudimské tiskárny v 19. století.⁹ Základem této metody je analýza tzv. špalíčků, tedy konvolutů kramářských tisků z určité oblasti, resp. určitých oblastí. Kramářské tisky byly v českých zemích běžně svazovány dohromady, většinou primitivně, nejčastěji byly pouze sešity nití nebo všity do pruhu plátna nebo kůže, knižní vazba k jejich svázání byla používána spíš výjimečně. Tyto konvoluty vytvářeli většinou už prvotní čtenáři kramářských písní, tedy lidé, kteří tisky koupili někde na pouti, či trhu, od podomního prodejce, v knihkupectví nebo je získali nějak jinak.¹⁰ I když byly špalíčky kramářských tisků mnohdy sběrateli, ale i v institucionálních sbírkách, rozvazovány, již v meziválečném období začali upozorňovat někteří odborníci na to, že špalíčky nesou informační hodnotu samy o sobě,¹¹ že „špalíček prozrazuje zájem svého tvůrce, sběratele, rozšíření obchodu s kramářskými tisky v určitém krajovém rozmezí, dále sociální vrstvu, do níž tisky přicházely; byly totiž kupovány jen jako předmět skutečného zájmu, a ne tedy jen předstíraného. Z celých špalíčkových sbírek, jejichž provenienční údaje známe, můžeme pak sestavovat zajímavý obraz krajové lidové četby, jejich zájmů a rozšíření jednotlivých zájmových oblastí. Špalíčkový soubor nepopsaný ve své celistvosti a rozdělený ztrácí dokumentační hodnotu.“¹²

Vytvářené špalíčky tak představují důležitý pramen pro výzkum obchodního dosahu jednotlivých tiskáren, neboť strukturou zastoupených tisků zachycují odraz stavu trhu s kramářskými tisky v lokalitě, ze které špalíček pochází.

ve Valašském Meziříčí, 2009, s. 30; POLÁKOVÁ, Jana. *Tato knížka byla nejmilejší zábavou...: Špalíčky kramářských tisků z etnologické podsbírky Moravského zemského muzea. I. díl*. Brno: Moravské zemské muzeum, 2023, s. 24.

⁸ BREZINA, odk. 2, s. 21.

⁹ PETRTYL, Josef. Obchodní dosah kramářských tisků chrudimských tiskáren v 19. století. In: *Československá etnografie*. 1958, roč. 6, č. 4, s. 396-416.

¹⁰ Viz VÁCLAVEK, Bedřich a SMETANA, Robert. *České písně kramářské*. Praha: Fr. Borový, 1937, s. 7-39; SCHEYBAL, Josef Václav. *Senzace pěti století v kramářské písni*. Hradec Králové: Kruh, 1990, s. 9-82.

¹¹ VÁCLAVEK a SMETANA, odk. 10, s. 10.

¹² PETRTYL, odk. 9, s. 396.

Obr. 1. Ukázka špalíčků kramářských tisků z jihozápadní Moravy (Moravská zemská knihovna v Brně, sign. VK-0000.041, VK-0000.045)

Metoda analýzy obchodního dosahu, kterou definoval Josef Petřtyl, spočívá v tom, že ve špalíčcích z různých oblastí identifikujeme kramářské tisky z produkce konkrétní tiskárny a následně vyčíslíme jejich poměr vůči všem tiskům ve špalíčku. Srovnání tohoto poměru tisků z určité tiskárny ve špalíčcích z jednotlivých oblastí potom umožňuje identifikovat, jak rozšířené byly tisky z dotyčné tiskárny v různých oblastech, resp. kam až sahal jejich obchodní dosah. K provedení této analýzy je však nezbytné splnění několika podmínek. V první řadě je nutné, aby byla u špalíčků dobře známá provenience, neboť spojení špalíčku s konkrétní lokalitou, resp. oblastí je základním předpokladem poznání obchodního dosahu jednotlivých tiskáren. Druhým předpokladem je původnost špalíčku. V minulosti totiž vznikaly také sběratelské špalíčky, tedy konvoluty kramářských tisků, které si různí sběratelé v pozdějším období svazovali dohromady. Tyto špalíčky pak vypovídají o sběratelských zájmech jejich tvůrců, nikoli však už o dobovém obchodním dosahu jednotlivých tiskáren.¹³ Na začátek analýzy je tedy nutné vybrat soubor špalíčků, které vytvořili jejich původní uživatelé a zároveň o nich víme s vysokou mírou pravděpodobnosti, že pocházejí z konkrétní zkoumané oblasti. Tento soubor by měl také obsahovat větší množství špalíčků, aby byla zajištěna co největší reprezentativnost vzorku.

Po vytvoření souboru špalíčků, které jsou vhodné pro analýzu, je možné přistoupit k vyčíslení celkového počtu tisků ve špalíčcích a k identifikaci kramářských tisků ze sledované tiskárny. V této fázi však nastává problém, že zdaleka ne všechny kramářské tisky obsahují impresum. Před rokem 1848 se snažili tiskaři často vyhnout předběžnému schvalování rukopisu, které se tehdy vztahovalo i na kramářské tisky. Důsledkem předběžné cenzury bylo, že množství tisků z konce 18. a první poloviny 19. století

¹³ Příkladem může být soubor několika špalíčků svázaných do knižní vazby ve sbírce Muzea Vyškovska, jejichž tisky pocházejí ze sbírky řídícího učitele Hornánského z Vyškova. Není zřejmé, zda si je nechal svázat už sběratel nebo byly svázány dohromady až v muzeu. Vypovídací hodnotu původních špalíčků ale nemají. Muzeum Vyškovska, inv. č. H17.353, H17.354, H17.355, H17.357, H17.359, H17.360, H17.361, H17.362.

neuvádí místo, kde byl tisk vytištěn.¹⁴ V první polovině 19. století se lze u některých tiskáren setkat dokonce se záměrným uvedením falešného místa tisku.¹⁵ Tyto skutečnosti potom značně ztěžují identifikaci kramářských tisků jedné konkrétní tiskárny ve špalíčích. Tento problém ale lze překonat za pomoci komparace užitých dřevořezů a další typografické výzdoby.¹⁶ Teprve po srovnání typografie a dřevořezů je možné určit, zda byl kramářský tisk vytištěn ve zkoumané tiskárně.

Metodu analýzy obchodního dosahu použil Josef Petrtýl v praxi při výzkumu obchodního dosahu produkce chrudimských kramářských tisků na území Čech.¹⁷ O zhruba desetiletí později použil Petrtýlovu metodu taky brněnský badatel Jaroslav Vobr, který ji aplikoval na výzkum obchodního dosahu jihlavských kramářských tisků.¹⁸ V následující studii bych chtěl použít Petrtýlovu metodu identifikace obchodního dosahu kramářských tisků a aplikovat ji na produkci kramářských tisků ze slovenské Skalice na Moravě, a tím tak doložit nebo nedoložit výskyt skalických kramářských tisků v různých částech Moravy a zároveň zjistit, jak významné bylo postavení skalické tiskárny na trhu s kramářskými tisky v 19. století v konkrétních oblastech Moravy.

Pro analýzu jsem zvolil celkem sedm oblastí na Moravě, které bylo možné spojit se středně velkým souborem špalíčků kramářských tisků. Konkrétně se jedná o oblast Uherskobrodská, severního Valašska, Litovelska, Zábřežska, Vyškovska, jihozápadní Moravy a Žďárska. U všech jsem se snažil vytvořit soubor alespoň deseti špalíčků, které by obsahovaly mezi 250-500 kramářskými tisky. Špalíčky byly vždy vybírány ve snaze maximálně minimalizovat nebezpečí, že by byl do analýzy začleněn špalíček, který ze zkoumané oblasti reálně nepocházel. V muzeích, ze kterých špalíčky dominantně pocházejí, se totiž většinou sice nacházejí špalíčky z regionu jejich působnosti, dostávaly se do nich ale i špalíčky od lokálních sběratelů, které z oblasti pocházet vůbec nemusely. Vzhledem k relativně malému množství špalíčků, které se v muzeích zachovaly, jsem většinou zařadil do analýzy všechny dostupné špalíčky s výjimkou těch, u kterých existovaly závažné pochybnosti o tom, že z regionu pocházely, resp. z evidence bylo zřejmé, že pocházely odjinud. Pokud se špalíčků nacházelo ve sbírce výrazně větší množství, snažil jsem se upřednostňovat špalíčky, které neobsahují tisky z 18. století. Důvodem byla skutečnost, že studie si klade za cíl postihnout obchodní dosah skalické tiskárny v době, kdy produkovala velké množství kramářských tisků a tisky z 18. století, kdy se ve Skalici tiskly kramářské tisky výrazně méně, by zkreslovaly výsledná zjištění. Celkem bylo do analýzy nakonec použito 83 špalíčků obsahujících 2141 kramářských tisků. Tyto špalíčky pocházely z celkem 8 pamětových institucí.

¹⁴ SCHEYBAL, odk. 10, s. 72-73.

¹⁵ DROZDA, Martin. Chrudimské kramářské tisky s fingovaným impresem. In: *Knihy a dějiny*. 2022, roč. 29, č. 1-2, s. 137-158.

¹⁶ PETRTÝL, Josef. Obrázkový štoček jako prostředek při určování kramářských tisků. In: *Václavkova Olomouc 1961: Sborník referátů a diskusních příspěvků o kramářské písni*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1963, s. 366-368.

¹⁷ PETRTÝL, odk. 9, s. 396-416.

¹⁸ VOBR, Jaroslav. *Jihlavské tisky českých kramářských písní*. Diplomová práce obhájená v roce 1970 na Fakultě sociálních věd a publicistiky Univerzity Karlovy. Praha, 1970.

Po shromáždění souboru špalíček z konkrétní oblasti jsem provedl analýzu, kdy jsem v první fázi zjistil celkový počet tisků ve špalíčku, a poté jsem identifikoval všechny tisky, které byly vytištěny ve skalické tiskárně. Jednalo se v prvé řadě o tisky, které obsahovaly skalické impresum. V další fázi bylo u místně neurčených tisků zjišťováno, zda dřevorezy na těchto tiscích nejsou známe z místně určených skalických kramářských tisků. Při srovnávání dřevorezů bylo pracováno s interní databází ikonografie z Moravské zemské knihovny v Brně, která obsahuje zhruba 7000 vyobrazení použitých v kramářských tiscích. Tato databáze umožňuje dohledávat tisky se stejnými dřevorezy napříč sbírkou kramářských tisků této knihovny, která disponuje téměř 45 000 kramářskými tisky a zároveň poté srovnávat informace použité v impresech. V závěru bylo prověřováno, zda se mezi tisky se skalickým impresem nevyskytují kramářské tisky s fingovaným impresem, tedy, zda tyto tisky nebyly vytištěny v jiné tiskárně. Výsledná zjištění byla následně zanesena do tabulek a byl zjištěn poměr skalických tisků vůči všem tiskům ve špalíčku, na závěr potom i celkové zastoupení skalických tisků vůči všem tiskům z konkrétní oblasti. Číselný údaj podílu byl zaokrouhlen na jedno desetinné místo.

Analýza jednotlivých oblastí

První zkoumanou oblast představovalo Uherskobrodsko. Tato oblast ležela v těsné blízkosti Skalice, takže u ní bylo možné předpokládat vysoké zastoupení skalických tisků. Analyzované špalíčky pocházejí především z Muzea Jana Amose Komenského v Uherském Brodu. Použito bylo celkem 11 špalíček, které jsou součástí muzejní knihovny a do muzea se dostaly pravděpodobně už ve 30. letech 20. století. Hned pět z nich obsahuje i informaci o lokalitě, ze které pochází (Korytná, Uherský Brod, Praksice, Bánov).¹⁹ K souboru byl doplněn ještě jeden špalíček ze Slovákého muzea v Uherském Hradišti, který pocházel, stejně jako jeden zmiňovaný špalíček z Muzea Jana Amose Komenského, také z Bánova.²⁰

Zkoumáno tedy bylo celkem 12 špalíček, které obsahovaly 483 kramářských tisků. Na základě provedené analýzy se potvrdil předpoklad, že skalické kramářské tisky v této oblasti měly velmi významné postavení. Z 483 tisků jich bylo 351 vytištěných ve Skalici, což představuje 72,7 % všech tisků, tedy téměř tříčtvrtinový podíl. Všechny ostatní tiskárny, jejichž tisky se do této oblasti dostaly, se tak nedokázaly víceméně celé 19. století skalické produkci kramářských tisků ani vzdáleně vyrovnat.

¹⁹ Muzeum Jana Amose Komenského Uherský Brod, inv. č. HF 447, HF 452, HF 453, HF 454, HF 455.

²⁰ Slováké muzeum v Uherském Hradišti, inv. č. E35.201.

Tabulka č. 1: Analýza špalíčků z Uherskobrodská

Muzeum JAK Uherský Brod (inventární číslo)		Počet tisků celkem	Počet skalických tisků	Podíl (%)
1.	HF 447	50	39	78
2.	HF 448	42	37	88,1
3.	HF 449	52	30	57,7
4.	HF 450	26	17	65,4
5.	HF 451	19	5	26,3
6.	HF 452	24	12	50
7.	HF 453	35	21	60
8.	HF 454	47	33	70,2
9.	HF 455	48	40	83,3
10.	HF 456	19	14	73,7
11.	HF 457	41	24	58,5
Slovácké muzeum v Uherském Hradišti (inventární číslo)		Počet tisků celkem	Počet skalických tisků	Podíl (%)
12.	E35.201	80	79	98,8
Celkem		483	351	72,7

Zdroj: Muzeum Jana Amose Komenského Uherský Brod, inv. č. HF 447, HF 448, HF 449, HF 450, HF 451, HF 452, HF 453, HF 454, HF 455, HF 456, HF 457; Slovácké muzeum v Uherském Hradišti, inv. č. E35.201.

Druhou zkoumanou oblastí bylo severní Valašsko, konkrétně oblast okolí Valašského Meziříčí a Vsetína. Tento region byl od Skalice vzdálený už asi 80 kilometrů, a navíc cestu dělila i Hostýnsko-vsetínská pahorkatina. Analyzované špalíčky byly získány v Muzeu regionu Valašska, které má pobočky ve Valašském Meziříčí a Vsetíně, přičemž spravuje sbírky z jejich okolí.²¹ V muzejní sbírce se nacházelo 15 špalíčků, přičemž k analýze byly použity všechny s jedinou výjimkou, a to se špalíčkem L1411, který obsahoval tisky z 18. století vytištěné v Praze a Příbrami. Tento špalíček tak na Valašsku určitě nevznikl. Pouze jediný špalíček (L1274) obsahoval informaci, že pochází přímo z Valašského Meziříčí. U ostatních špalíčků jsou provenienční údaje neznámé, ale zastoupením tiskáren se jednotlivé špalíčky příliš neliší, takže je vysoce pravděpodobné, že tyto špalíčky skutečně pocházejí z této oblasti.²²

²¹ FABIÁNOVÁ, Jirina a kol. *Muzeum Valašské Meziříčí: Průvodce sbírkami*. Vsetín: Muzeum regionu Valašsko, 2004, zejména s. 21-22.

²² Muzeum regionu Valašsko, inv. č. L1274/1-30, L1275/1-32, L1410/1-20, L1412/1-26, L1413/1-9, L1414/1-19, L1415/1-19, L1416/1-15, L1417/1-14, L2015/1-16, L2016/1-12, L2068/1-6, L2069/1-13, L2070/1-8.

Zkoumáno bylo celkem 14 špalíčků, které obsahovaly 233 kramářských tisků. Na základě analýzy bylo zjištěno, že přes geografickou vzdálenost obsahují špalíčky z této oblasti 45,1 % kramářských tisků ze Skalice, tedy téměř polovinu. I když to již nebyla nadpoloviční většina, jako v případě Uherskobrodska, stále je možné konstatovat, že i v této oblasti si udržovala skalická tiskárna dominantní postavení na trhu s kramářskými tisky. Konkurenci ji zde dělaly především tisky z těšínské tiskárny. Toto zjištění koresponduje i se závěry Jiřiny Fabiánové, která tuto sbírku v minulosti popsala a analyzovala.²³

Tabulka č. 2: Analýza špalíčků ze severního Valašska

Muzeum regionu Valašsko (inventární číslo)		Počet tisků celkem	Počet skalických tisků	Podíl (%)
1.	L1274/1-30	30	18	60
2.	L1275/1-32	32	18	56,3
3.	L1410/1-20	20	8	40
4.	L1412/1-26	24	13	54,2
5.	L1413/1-9	5	4	80
6.	L1414/1-19	19	7	36,8
7.	L1415/1-19	19	13	68,4
8.	L1416/1-15	15	1	6,7
9.	L1417/1-14	14	7	50
10.	L2015/1-16	16	2	12,5
11.	L2016/1-12	12	4	33,3
12.	L2068/1-6	6	2	33,3
13.	L2069/1-13	13	6	46,2
14.	L2070/1-8	8	2	25
Celkem		233	105	45,1

Zdroj: Muzeum regionu Valašsko, inv. č. L1274/1-30, L1275/1-32, L1410/1-20, L1412/1-26, L1413/1-9, L1414/1-19, L1415/1-19, L1416/1-15, L1417/1-14, L2015/1-16, L2016/1-12, L2068/1-6, L2069/1-13, L2070/1-8.

Třetí zkoumanou oblastí bylo Litovelsko. Tato oblast je od Skalice značně vzdálená, nachází se od ní téměř 100 km vzdušnou čarou. Na druhou stranu v Olomouci, která byla od Litovle nedaleko, vlastnili v první polovině 19. století členové další větve rodiny Škarniců tiskárnu s přidruženým knihkupectvím.²⁴ Podle tvrzení Petera Breziny spolu měli tito příbuzní v první polovině 19. století dlouhodobě spolupracovat, přičemž tato

²³ FABIÁNOVÁ, odk. 7, s. 30-32.

²⁴ BREZINA, odk. 2, s. 13-15.

spolupráce se měla realizovat mimo jiné tím, že František Xaver Škarniell, a poté i jeho synové, měli dovážet do olomouckého knihkupectví kramářské tisky, které se odsud distribuovaly do okolí.²⁵

Z oblasti Litovelska se zachovalo velké množství špalíčků, které byly navíc opatřeny velmi dobrou evidencí provenience. Litovelské městské muzeum se převážně v první polovině 20. století výrazně zaměřovalo na systematické budování sbírky špalíčků kramářských tisků z regionu a podařilo se mu shromáždit jich zhruba 150.²⁶ Přibližně polovina z nich potom obsahuje dosud vlepený lístek s informací, od koho a z které lokality byl špalíček získán. Vzhledem k velkému rozsahu tohoto souboru bylo tedy nutné provést výběr. Vybral jsem proto ze začátku špalíčkové řady 13 konvolutů, přičemž jsem volil tak, aby špalíčky pocházely z různých lokalit a obsahovaly tisky vesměs pouze z 19. století. Jednotlivé špalíčky pocházely z vesnic na Litovelsku (Mezice, Cholina, Červenka, Senička, Řimice, Vilémov, Savín, Senice, Strěň, Odrlice a Červená Lhota), dva zvolené špalíčky pocházely z centra zkoumané oblasti – města Litovle.²⁷

Soubor 13 analyzovaných špalíčků obsahoval celkem 394 kramářských tisků, přičemž 99 z nich bylo identifikováno jako skalické kramářské tisky. To odpovídá zastoupení 25,1 %, tedy podílu rovnajícímu se jedné čtvrtině. Ve špalíčcích z této oblasti se objevují tisky z mnoha tiskáren, což dokládá větší konkurenci na trhu s kramářskými tisky v této oblasti. Uvedená zjištění zároveň dokládají, že skalické tisky v oblasti severně od Olomouce byly poměrně početně zastoupené, což podporuje tvrzení Petera Breziny o distribuci skalických kramářských tisků prostřednictvím olomouckého knihkupectví. I přes menší zastoupení, než u předchozích oblastí se skalické kramářské tisky v této oblasti nacházely ve všech analyzovaných špalíčcích a v některých případech dosahovaly dokonce více než poloviny tisků v konvolutu.

²⁵ BREZINA, odk. 2, s. 21.

²⁶ Vlastivědné muzeum v Olomouci, inv. č. E15.202–E20.246. Viz také: SEDLÁK, Karel. Zpráva o činnosti Městského musea v Litovli v letech 1934 a 1935. In: *Ročenka Městského musea v Litovli*. Litovel: Městské muzeum v Litovli, 1936, s. 78; ZEMAN, Oldřich. [Krátká zpráva o muzejní sbírce]. In: *Naše vlast*. 1957, roč. 5, č. 9, s. 139.

²⁷ Vlastivědné muzeum v Olomouci, inv. č. E15.202–E15.223; E15.256–E15.285; E15.324–E15.331; E15.405–E15.454; E15.489–E15.533; E15.534–E15.553; E15.598–E15.646; E15.694–E15.739; E15.928–E15.946; E15.975–E15.997; E16.033–E16.038; E16.360–E16.378; E16.379–E16.438.

Tabulka č. 3: Analýza špalíčků z Litovelska

Vlastivědné muzeum v Olomouci (inventární číslo)		Počet tisků celkem	Počet skalických tisků	Podíl (%)
1.	E15.202-E15.223	22	13	59,1
2.	E15.256-E15.285	30	9	30
3.	E15.324-E15.331	8	1	12,5
4.	E15.405-E15.454	49	10	20,4
5.	E15.489-E15.533	44	10	22,7
6.	E15.534-E15.553	20	1	5
7.	E15.598-E15.646	49	6	12,2
8.	E15.694-E15.739	46	10	21,7
9.	E15.928-E15.946	19	12	63,2
10.	E15.975-E15.997	23	6	26,1
11.	E16.033-E16.038	6	2	33,3
12.	E16.360-E16.378	19	9	47,4
13.	E16.379-E16.438	59	10	16,9
Celkem		394	99	25,1

Zdroj: Vlastivědné muzeum v Olomouci, inv. č. E15.202–E15.223; E15.256–E15.285; E15.324–E15.331; E15.405–E15.454; E15.489–E15.533; E15.534–E15.553; E15.598–E15.646; E15.694–E15.739; E15.928–E15.946; E15.975–E15.997; E16.033–E16.038; E16.360–E16.378; E16.379–E16.438.

Na sever od Litovelska leží potom další zkoumaná oblast, Zábřežsko. Tato oblast je od Skalice vzdálená zhruba 130 km a jedná se o nejzazší území obývané českým obyvatelstvem na severní Moravě. Zábřežsko tedy představovalo hraniční území, kam mohly kramářské tisky směřovat, neboť většina okolních oblastí už byla obývaná etnickými Němci, u kterých byl odbyt česky tištěné kramářské produkce nepravděpodobný. Muzeu v Zábřehu na Moravě se podařilo v minulosti vytvořit poměrně rozsáhlý soubor špalíčků, který dnes obsahuje 29 konvolutů. Sbírka zábřežského muzea je dnes spravována Vlastivědným muzeem v Šumperku, zůstala však zachovaná v celku, aniž by byla sloučena se šumperskou sbírkou a dalšími sbírkami, které Vlastivědné muzeum v Šumperku spravuje. Vzhledem k rozsahu sbírky bylo přistoupeno opět k výběru, přičemž kritéria byla stejná jako v předchozím případě. Výsledkem bylo vytvoření souboru 14 špalíčků, které obsahovaly 255 kramářských tisků. Po provedení analýzy bylo identifikováno celkem 44 skalických kramářských tisků, což odpovídá podílu 17,3 %. Toto číslo je o něco menší než v případě Litovelska, to však koresponduje s větší vzdáleností oblasti od Skalice.

Tabulka č. 4: Analýza špalíčků ze Zábřežska

Vlastivědné muzeum v Šumperku, sbírka muzea v Zábřehu (inventární číslo)		Počet tisků celkem	Počet skalických tisků	Podíl (%)
1.	H6.596-H6.604	9	2	22,2
2.	H6.652-H6.673	22	3	13,6
3.	H6.674-H6.707	34	2	5,9
4.	H6.738-H6.750	13	0	0
5.	H6.774-H6.810	37	11	29,7
6.	H6.811-H6.834	26	3	11,5
7.	H6.835-H6.848	14	2	14,3
8.	H6.864-H6.880	17	1	5,9
9.	H6.910-H6.919	10	2	20
10.	H6.998-H7.022	25	6	24
11.	H7.154-H7.168	15	3	20
12.	H7.169-H7.184	15	6	40
13.	H7.185-H7.191	7	1	14,3
14.	H7.192-H7.202	11	2	18,2
Celkem		255	44	17,3

Zdroj: Vlastivědné muzeum v Šumperku, sbírka Zábřežského muzea, inv. č. H6.596–H6.604, H6.652–H6.673, H6.674–H6.707, H6.738–H6.750, H6.774–H6.810, H6.811–H6.834, H6.835–H6.848, H6.864–H6.880, H6.910–H6.919, H6.998–H7.022, H7.154–H7.168, H7.169–H7.184, H7.185–H7.191, H7.192–H7.202.

Pátou zkoumanou oblastí bylo Vyškovsko. Tato oblast se nachází výrazně blíž Skalici než Litovelsko a Zábřežsko, takže se dal opět očekávat vyšší výskyt skalických tisků. V případě Vyškova bylo možné analyzovat špalíčky, které se nacházely v Muzeu Vyškova. Sbírka tohoto muzea je sice na špalíčky bohatá, obsahuje jich 42, značná část z nich jsou ale nepůvodní konvoluty v knižní vazbě nebo neobsahuje vůbec žádné informace o provenienci. Situaci komplikuje i skutečnost, že do muzejní sbírky se dostaly také některé soukromé sbírky kramářských tisků (Jan Vyhliďal, učitel Hornánský), které mohly obsahovat špalíčky z úplně jiných oblastí. Při výběru tak bylo nutné brát větší zřetel na znalost proveniencí jednotlivých špalíčků, přičemž upřednostňovány byly konvoluty získané od jednotlivců z regionu. Z Vyškova tak bylo nakonec analyzováno 11 špalíčků, které obsahovaly celkem 298 kramářských tisků. Z nich bylo identifikováno jako skalické tisky 112 tisků, což představuje podíl 37,6 %. Tyto výsledky ukazují, že i na Vyškovsku měly skalické tisky velmi významné postavení, a i tato oblast se řadila ke spádovým distribučním oblastem skalické kramářské produkce.

Tabulka č. 5: Analýza špalíčků z Vyškovska

Muzeum Vyškovska (inventární číslo)		Počet tisků celkem	Počet skalických tisků	Podíl (%)
1.	H17.952	47	14	29,8
2.	H17.953	13	3	23,1
3.	H17.954	29	16	55,2
4.	H17.955	23	12	52,2
5.	H17.956	23	14	60,9
6.	H17.957	24	10	41,7
7.	H17.958	26	6	23,1
8.	H17.971	27	13	48,1
9.	H17.972	40	9	22,5
10.	H17.973	20	9	45
11.	H17.974	26	6	23,1
Celkem		298	112	37,6

Zdroj: Muzeum Vyškovska, inv. č. H17.952, H17.953, H17.954, H17.955, H17.956, H17.957, H17.958, H17.971, H17.972, H17.973, H17.974.

Naopak výzkumy ze západní Moravy ukázaly jiné závěry. Zkoumány byly dvě oblasti, konkrétně oblast jihozápadní Moravy mezi Třebíčí, Moravskými Budějovicemi a Jihlavou a oblast Žďárska. Pro výzkum oblasti jihozápadní Moravy byly použity špalíčky z fondu Moravské zemské knihovny v Brně, které ale původně pocházely z muzeí v Třebíči,²⁸ Moravských Budějovicích²⁹ a Třešti,³⁰ což dokládají provenienční razítka, která se v nich zachovala. Z 10 zkoumaných špalíčků, které obsahovaly 274 tisků, pocházely pouze 2 ze Skalice a vyskytovaly se pouze po jednom tisku ve 2 špalíčcích. Ve většině špalíčků, 8 z 10, se tak žádný skalický tisk vůbec nevyskytoval. Zastoupení skalických tisků ve špalíčcích z tohoto vzorku tedy nedosahovalo ani jednoho procenta, ale pouze 0,7 %.

²⁸ Moravská zemská knihovna v Brně, sign. VK-0000.096, VK-0000.097, VK-0000.098, VK-0000.118.

²⁹ Moravská zemská knihovna v Brně, sign. VK-0000.207, VK-0000.384, VK-0000.396.

³⁰ Moravská zemská knihovna v Brně, sign. VK-0000.041, VK-0000.043, VK-0000.045.

Tabulka č. 6: Analýza špalíčků z jihozápadní Moravy

Moravská zemská knihovna v Brně (signatura)		Počet tisků celkem	Počet skalických tisků	Podíl (%)
1.	VK-0000.041	29	0	0
2.	VK-0000.043	9	0	0
3.	VK-0000.045	44	0	0
4.	VK-0000.096	14	0	0
5.	VK-0000.097	24	1	4,2
6.	VK-0000.098	15	1	6,7
7.	VK-0000.118	4	0	0
8.	VK-0000.207	36	0	0
9.	VK-0000.384	44	0	0
10.	VK-0000.396	55	0	0
Celkem		274	2	0,7

Zdroj: Moravská zemská knihovna v Brně, sign. VK-0000.041, VK-0000.043, VK-0000.045, VK-0000.096, VK-0000.097, VK-0000.098, VK-0000.118, VK-0000.207, VK-0000.384, VK-0000.396.

Obdobná zjištění přinesla analýza špalíčků ze Žďárska. Pro analýzu z této oblasti bylo použito 9 špalíčků z Regionálního muzea města Žďáru nad Sázavou, které obsahovaly celkem 205 kramářských tisků. I když sbírka žďárského muzea obsahuje 14 špalíčků, pět z nich nebylo bohužel pro analýzu použitelných. Dva špalíčky nebyly v původní vazbě, ale pozdější knižní převazbě,³¹ další dva evidentně nepocházely ze zkoumané oblasti³² a poslední špalíček představoval sběratelský špalíček vytvořený v 19. století, byl tedy značně atypický a vznikal jiným způsobem než ty ostatní.³³ Skalické tisky se nacházely jen ve 3 z 9 špalíčků a vždy se jednalo pouze o jeden tisk v konvolutu. Výsledné zastoupení skalických tisků v této oblasti bylo tedy pouze 1,5 %. Zajímavou skutečností je, že kromě třech skalických tisků se v souboru nacházely také dva kramářské tisky, které obsahovaly sice skalické impresum, ale ve skutečnosti byly vytištěny v chrudimské tiskárně. Jednalo se o tzv. tisky s fingovaným impresem.³⁴ Jejich počet se tak téměř rovnal zastoupení kramářských tisků skutečně vytištěných ve Skalici.

³¹ Regionální muzeum města Žďáru nad Sázavou, inv. č. ST 125, ST 126.

³² Špalíček ST 122 obsahuje tisky ze zcela jiných tiskáren než ostatní špalíčky ze sbírky. Ve špalíčku ST 275 se zase nachází rukopisná modlitba, za kterou je uvedeno, že byla psaná v Pozdátíně na náměštském panství, který je od Žďáru nad Sázavou vzdálen zhruba 50 km. Regionální muzeum města Žďáru nad Sázavou, inv. č. ST 122, 275.

³³ Regionální muzeum města Žďáru nad Sázavou, inv. č. ST 127.

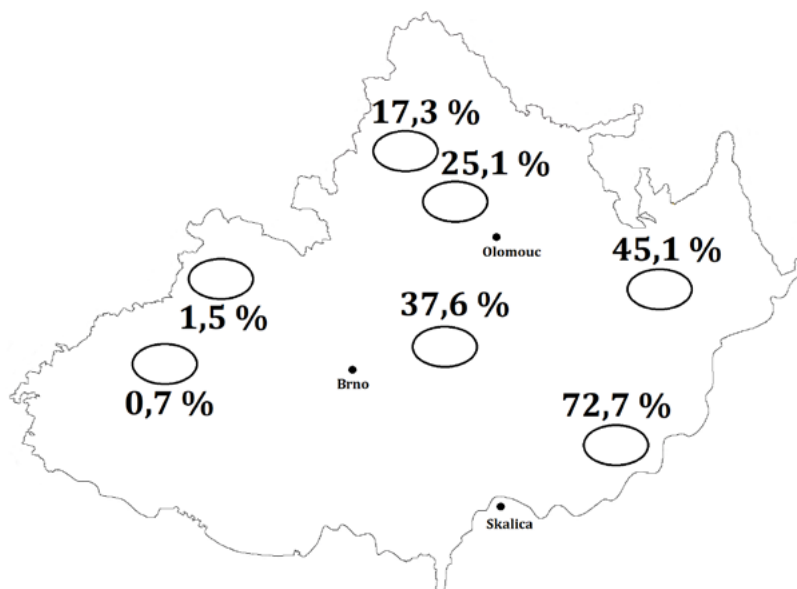
³⁴ Jedná se o tisky *Výkladná píseň všem pravověřícím křesťanům aneb prosba za odvrácení hněvu božího a Nová píseň o dvou zamilovaných a jejich smutný následek*, které se nacházejí ve špalíčku ST 120. Regionální muzeum města Žďáru nad Sázavou, inv. č. ST 120.

Tabulka č. 7: Analýza špalíčků ze Žďárska

Regionální muzeum města Žďáru nad Sázavou (inventární číslo)		Počet tisků celkem	Počet skalických tisků	Podíl (%)
1.	ST 119	37	1	2,7
2.	ST 120	31	1	3,2
3.	ST 121	18	0	0
4.	ST 123	50	1	2
5.	ST 132	12	0	0
6.	ST 133	21	0	0
7.	ST 224	7	0	0
8.	ST 239	6	0	0
9.	nezpracovaný špalíček	23	0	0
Celkem		205	3	1,5

Zdroj: Regionální muzeum města Žďáru nad Sázavou, inv. č. ST 119, ST 120, ST 121, ST 123, ST 132, ST 133, ST 224, ST 239, 1 nezpracovaný špalíček.

Ve výsledcích analýzy dvou posledně zkoumaných oblastí lze tedy pozorovat, že v obou těchto regionech už skalická tiskárna svůj obchodní dosah neměla. Skalické tisky se v těchto oblastech ve většině špalíčků vůbec nenacházely, a pokud ano, byly to ojedinělé případy. Zároveň se v nich objevovaly tisky z jiných tiskáren, které uváděly jako místo tisku Skalici, jednalo se však o tisky s fingovaným impresem.

Obr. 2. Výsledky analýzy obchodního dosahu skalických kramářských tisků na Moravě

Závěr

Studie přenesla provedení analýzy obchodního dosahu kramářských tisků ze skalické tiskárny na Moravě. Podle metody definované Josefem Pertylem bylo analyzováno 83 špalíčků z 8 pamětových institucí, které obsahovaly celkem 2142 kramářských tisků. Z nich bylo potom 716 určeno jako tisky ze skalické tiskárny. Provedená analýza tak přinesla prokazatelné závěry o velkém rozšíření skalických kramářských tisků v moravském prostoru. Analýza zároveň ukázala, že skalické kramářské tisky rozhodně nebyly na Moravě šířeny jen v blízkém okolí Skalice, ale na většině území Moravy. Ze zkoumaných sedmi oblastí představovaly na pěti, tj. Uherskobrodsku, severním Valašsku, Litovelsku, Zábřežsku a Vyškovsku, skalické kramářské tisky významný segment prodávané produkce a tyto oblasti lze označit jako regiony, do kterých sahal obchodní dosah skalických kramářských tisků. Nejvyšší zastoupení skalických tisků v analyzovaných špalíčcích se ukázalo na Uherskobrodsku, kde dosahovalo 72,7 %, tedy téměř tříčtvrtinového podílu. Vysoké zastoupení vykazaly také oblasti severního Valašska (45,1 %) a Vyškova (37,6 %), o něco menší, avšak rozhodně nezanedbatelný byl zjištěný podíl skalických tisků také na Litovelsku (25,1 %) a Zábřežsku (17,3 %). Minimální zastoupení skalických tisků bylo potom zjištěno z oblastí na západní Moravě. Na Žďársku to bylo pouze 1,5 % a na jihozápadní Moravě (oblast mezi Jihlavou, Moravskými Budějovicemi a Třebíčí) dokonce jen 0,7 %. Analýza tak ukázala, že zatímco na východní, severní a střední Moravě byly skalické kramářské tisky hojně distribuovány, na západní Moravu už se kramářské tisky ze Skalice dostávaly jen ojediněle.

Provedená analýza tak přinesla závěry, které dávají smysl, a ukazují, že metoda, kterou v minulosti použili Josef Petrtyl a Jaroslav Vobr, pro výzkum obchodního dosahu kramářských tisků je funkční a přináší relevantní závěry. Zjištění z jednotlivých oblastí se vzájemně podporují a nenachází se v nich žádný zásadní rozpor.

SEZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZŮ

Prameny

Moravská zemská knihovna v Brně, sign. VK-0000.041, VK-0000.043, VK-0000.045, VK-0000.096, VK-0000.097, VK-0000.098, VK-0000.118, VK-0000.207, VK-0000.384, VK-0000.396, VK-0000.994.

Muzeum Jana Amose Komenského Uherský Brod, inv. č. HF 447, HF 448, HF 449, HF 450, HF 451, HF 452, HF 453, HF 454, HF 455, HF 456, HF 457.

Muzeum Vyškovska, inv. č. H17.952, H17.953, H17.954, H17.955, H17.956, H17.957, H17.958, H17.971, H17.972, H17.973, H17.974.

Muzeum regionu Valašsko, inv. č. L1274/1-30, L1275/1-32, L1410/1-20, L1412/1-26, L1413/1-9, L1414/1-19, L1415/1-19, L1416/1-15, L1417/1-14, L2015/1-16, L2016/1-12, L2068/1-6, L2069/1-13, L2070/1-8.

Slovácké muzeum v Uherském Hradišti, inv. č. E35.201.

Vlastivědné muzeum v Šumperku, sbírka zá-
břežského muzea, inv. č. H6.596–H6.604,
H6.652–H6.673, H6.674–H6.707,
H6.738–H6.750, H6.774–H6.810,
H6.811–H6.834, H6.835–H6.848,
H6.864–H6.880, H6.910–H6.919,
H6.998–H7.022, H7.154–H7.168,
H7.169–H7.184, H7.185–H7.191,
H7.192–H7.202.

Vlastivědné muzeum v Olomouci, inv. č.
E15.202–E15.223; E15.256–E15.285;
E15.324–E15.331; E15.405–E15.454;
E15.489–E15.533; E15.534–E15.553;
E15.598–E15.646; E15.694–E15.739;
E15.928–E15.946; E15.975–E15.997;
E16.033–E16.038; E16.360–E16.378;
E16.379–E16.438.

Regionální muzeum města Žďáru nad Sázavou, inv. č. ST 119, ST 120, ST 121, ST 123, ST 132, ST 133, ST 224, ST 239, 1 nezpracovaný špalíček.

Literatura

BREZINA, Peter. *350-ročná história kníhtlače v Skalici: Jezuiti, Škarniclovci, Teslíkovci, Západoslvenské tlačiarne Skalica*. Skalica: Západoslvenské tlačiarne Skalica, s.r.o., 2015. ISBN 97-80-969838-3-4

DROZDA, Martin. Skalické kramářské tisky ve fondu Moravské zemské knihovny v Brně. In: *Kniha 2023: Zborník o problémoch a dejinách knižnej kultúry. Výskum dejín knižnej kultúry na Slovensku a v stredoeurópskom priestore*. Martin: SNK, 2023, s. 259-270. ISSN 1336-5436

DROZDA, Martin. Chrudimské kramářské tisky s fingovaným impresem. In: *Knihy a dejiny*. 2022, roč. 29, č. 1-2, s. 137-158. ISSN 1210-8510

FABIÁNOVÁ, Jiřina. *Písničky veselé i truchlivé na svetlo sveta vydané. Malé povídaní o kramářských tiscích uložených v Muzeu Valašské Meziříčí*. Valašské Meziříčí: Muzeum regionu Valašsko ve Vsetíně a Muzejní společnost ve Valašském Meziříčí, 2009. ISBN 978-80-254-4261-6

- FABIÁNOVÁ, Jiřina a kol. *Muzeum Valašské Meziříčí: Průvodce sbírkami*. Vsetín: Muzeum regionu Valašsko, 2004. ISBN 80-239-4892-X
- HOLUBOVÁ, Markéta. *Katalog kramářských tisků brněnského pracoviště Etnologického ústavu AV ČR*. Praha: Etnologický ústav Akademie věd České republiky, v. v. i., 2021. ISBN 978-80-88081-31-9
- KLIMEKOVÁ, Agáta. Jarmočné a púťové tlače škarniclovskéj kníhtlačiarnie. In: *Kniha 2001 – 2002: Zborník o problémoch a dejinách knižnej kultúry*. Martin: SNK, 2002, s. 72-76. ISSN 1336-5436
- KLIMEKOVÁ, Agáta, Janka ONDROUŠKOVÁ, Eva AUGUSTÍNOVÁ a Miroslava DOMOVÁ. *Bibliografia jarmočných a púťových tlačí 18. a 19. storočia z územia Slovenska*. Martin: Matica slovenská, 1996. ISBN 80-7090-351-1
- PETR TYL, Josef. Obchodní dosah kramářských tisků chrudimských tiskáren v 19. století. In: *Československá etnografie*. 1958, roč. 6, č. 4, s. 396-416.
- PETR TYL, Josef. Obrázkový štoček jako prostředek při určování kramářských tisků. In: *Václavkova Olomouc 1961: Sborník referátů a diskusních příspěvků o kramářské písni*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1963, s. 366-368.
- POLÁKOVÁ, Jana. *Tato knížka byla nejmilejší zábavou...: Špalíčky kramářských tisků z etnologické podsbírky Moravského zemského muzea. I. díl*. Brno: Moravské zemské muzeum, 2023. ISBN 978-80-7028-597-8
- SEDLÁK, Karel. Zpráva o činnosti Městského musea v Litovli v letech 1934 a 1935. In: *Ročenka Městského musea v Litovli*. Litovel: Městské museum v Litovli, 1936, s. 76-80.
- SCHEYBAL, Josef Václav. *Senzace pěti století v kramářské písni*. Hradec Králové: Kruh, 1990. ISBN 80-7031-624-1
- ŠEFČÁKOVÁ, Eva. *Drevené štočky: Zbierka Historického múzea Slovenského národného múzea v Bratislave*. Bratislava: Slovenské Národné múzeum v Bratislave, 1998. ISBN 80-85753-93-6
- ŠPETKO, Jozef. *Dejiny Škarniclovskéj kníhtlačiarnie v Skalici*. Martin: Matica slovenská, 1958.
- VÁCLAVEK, Bedřich a Robert SMETANA. *České písně kramářské*. Praha: Fr. Borový, 1937.
- VOBR, Jaroslav. *Jihlavské tisky českých kramářských písní*. Diplomová práce obhájená v roce 1970 na Fakultě sociálních věd a publicistiky Univerzity Karlovy. Praha 1970.
- ZEMAN, Oldřich. [Krátká zpráva o muzejní sbírce]. In: *Naše vlast*. 1957, roč. 5, č. 9, s. 139.

Mgr. Martin Drozda, Ph.D.

Odbor Rukopisů a starých tisků
Moravské zemské knihovny v Brně,
Kounicova 65a, 601 87 Brno,
e-mail: Martin.Drozda@mzk.cz

Autor je vědeckým pracovníkem odboru Rukopisů a starých tisků Moravské zemské knihovny v Brně. V rámci výzkumu se zaměřuje na problematiku historie produkce kramářských tisků a moravského venkova v 18. a 19. století.